

The article series analysis and application of technology in political regimes. Traced specific technology ideological brain washing.

Key words: technology, analysis, totalitarianism, fascism, an ideology.

Отримано 11.01.2010

УДК 321.7(477+438)

В. В. Кобильник

ОСОБЛИВОСТІ СТАРТОВОЇ СИТУАЦІЇ ДЕМОКРАТИЧНОГО ТРАНЗИТУ В УКРАЇНІ ТА ПОЛЬЩІ

У статті проаналізовано особливості демократичного транзиту в Україні та Польщі, здійснено порівняння умов для успішного проведення процесу розбудови демократії і ринкової економіки.

Ключові слова: демократичний транзит, комуністичний режим, опозиція.

Процеси суспільно-політичного розвитку України відбуваються в загальному контексті світових процесів, однією із сутнісних ознак яких є трансформація недемократичних режимів і перехід до демократії. У порівнянні з іншими посткомуністичними країнами Центральної та Східної Європи демократичні перетворення в Україні відбуваються досить повільно і непослідовно, що зумовлено комплексом внутрішніх і зовнішніх чинників. Серед них варто виокремити та проаналізувати умови, в яких безпосередньо розпочинаються демократичні перетворення. До сегментів стартової ситуації є всі підстави включити: ступінь підготовленості суспільства до політичних, економічних та ідеологічних змін; рівень залежності старої комуністичної еліти від імперського центра; рівень політичного та економічного лібералізму, що дозволявся комуністичною владою в останні роки свого існування; чисельність нової еліти й наявність у неї політичної волі до здійснення рішучого переходу до демократії; ступінь консолідації суспільства навколо ідеї трансформації, розвиненість інститутів громадянського суспільства; фінансово-економічне становище країни тощо.

Проблеми у розбудові демократії в Україні змушують вивчати досвід сусідніх посткомуністичних країн, успіхи яких у цій сфері значно кращі. Найбільш вдалим об'єктом для вивчення та порівняння може виступати Польща, трансформаційні процеси в якій розгорталися за подібною до України схемою, проте привели до якісно інших результатів у розбудові демократичного режиму.

Окремі аспекти досліджуваної тематики не залишили поза своєю увагою такі сучасні дослідники, як Г. Зеленько, Ф. Рудич, В. Ткачук, Л. Нагорна, В. Луцай, Н. Бухарин, В. Мельник, А. Колодій, О. Наргаард тощо.

Проте, незважаючи на існування значного масиву літератури, в якій висвітлюються різні аспекти обраної для дослідження проблеми, стан її наукового осмислення не можна вважати достатнім. Це безпосередньо й формує актуальність вивчення окресленої проблематики. Головною метою даної статті є намагання з'ясувати, з яких стартових умов розпочинали демократичний транзит Україна та Польща та якою мірою ці умови вплинули на подальші етапи їх демократичних перетворень.

Рівень готовності та здатності суспільства до демократичного транзиту тісно пов'язаний із рівнем його соціокультурного розвитку, що включає в себе історичні традиції, ціннісні установки, ментальність, характер взаємовідносин еліт і суспільства [1, с. 33]. Особливе значення для успішного старту демократичних перетворень має насамперед функціонування суверенної держави та існування політичної нації. Саме ці критерії, за переконанням Д. Растроу, є базовими і найнеобхіднішими для старту демократичних змін [2, с. 6]. Процес формування та функціонування політичної нації, як необхідної умови демократичного транзиту, в Україні та Польщі мав різний характер і призвів до якісно різних результатів. Чітко сформована державна ідеологія часів Речі Посполитої стала консолідуючою силою для поляків у періоди бездержавності. В Україні ж слабо сформована, а інколи й зовсім відсутня державна ідеологія не сприяла консолідації нації в переломні часи історії та суттєво вплинула на формування самоідентифікації українців, створення політичної нації після проголошення незалежної української держави 1991 р. Варто відзначити, що процес утворення політичної нації тут був ускладнений необхідністю паралельно розбудовувати незалежну, суверенну державу. Польща ж навіть в умовах комуністичного режиму своєї незалежності не втрачала, відповідно й питання державотворення не ускладнювали процесу демократичного транзиту.

На особливості стартової ситуації демократичного транзиту в обох країнах великий вплив мав характер комуністичного режиму, який, за переконанням російського дослідника Е. Мачкува, варто розділяти на два типи. До першого відносяться ті, які мають "внутрішнє походження", тобто ті, що виникли в результаті дій політичних сил даної країни. До другого типу відносяться "інсталювані" режими, тобто ті, які встановилися в результаті радянської окупації [3, с. 41]. Другий тип режиму відрізняється від першого тим, що соціалістичні цінності, нав'язані іззовні, не сприймаються більшою частинною суспільства, що породжує кризу його легітимності.

Комуністичний режим із самого початку його встановлення на теренах України під керівництвом більшовицької партії відзначався особливою жорстокістю та робив усе можливе, щоб знищити все

українське, перебороти національний бар'єр" на шляху до повного встановлення комуністичної ідеології. У Польщу він був привнесений ззовні та не сприймався значною частиною польського суспільства, що часто призводило до кризи легітимності "чужого соціалізму". Це яскраво проявилось під час масових антиурядових акцій у Польщі 1956, 1968, та 1970-80-х роках ХХ ст. Численні протести змусили Радянський союз дозволити польському уряду вести ліберальнішу політику, особливо у сфері науки і культури. Також необхідно відзначити й те, що Польща, увійшовши під контроль СРСР, спромоглася зберегти багато докомуністичних інститутів. Політична система, на думку А. Кинєва, була гібридною, являючи собою синтез радянської системи управління та певних складових польської політичної традиції [4, с. 132]. Своєрідною незалежністю володіли академічні установи та університети. Особливо необхідно відзначити факт існування самостійного селянства, яке після невдалої спроби колективізації стало вагомим приватновласницьким сектором, який на кінець 1989 р. виробляв 20% ВВП [5, с. 271].

Достатньо ліберальна політика правлячої політичної партії ПОРП у Польщі сприяла створенню й ефективному функціонуванню політичної опозиції та інших інститутів громадянського суспільства [6, с. 199]. Поява опозиції була викликана антинародною економічною і соціальною політикою партійного керівництва країни.

Процес створення відкритої демократичної політичної опозиції в країні розпочинається з другої половини 70-х років як сукупність людей із нонконформістськими поглядами, що відкрито протиставляли себе правлячому режимові й прагнули радикальних змін в політичній, економічній та ідеологічній сферах життя польського суспільства.

Чергове погіршення соціально-економічної ситуації у другій половині 70-х років спровокувало нову хвилю протестів та відповідно створення громадсько-політичних організацій. У березні 1977 р. була заснована група, яка назвала себе "Рух на захист прав людини і громадянина", на чолі з істориком і публіцистом Л. Мочульським. У вересні цього ж року був створений Комітет громадського самозахисту, який проголосив своє метою боротьбу з політичними репресіями, а також захист громадських прав. Новим елементом структури опозиційного руху стала заснована у вересні 1979 р. Конфедерація Незалежної Польщі, яка згодом проголосила себе політичною партією. Її лідер Л. Мочульський відкрито заявив, що головною метою партії є побудова незалежної, суверенної Польщі, вільної від радянського тиску і тоталітарної диктатури. Всього наприкінці 70-х років по усій країні налічувалося близько 40 опозиційних угруповань, які отримували інтелектуальну і матеріальну допомогу від польської діаспори.

Негативне відношення до самої природи політичної системи Польської Народної Республіки і, в першу чергу відчуження авторитарного режиму, що залежав у своїй політиці від СРСР, стали головним критерієм зближення різних напрямків демократичної опозиції. Її формування прискорилося після двох подій: Гельсінських домовленостей і робітничих виступів на підприємствах в Родомі й Урсусі та судових процесів над робітниками. Саме тоді відбулося єднання інтелігенції і робітників, що згодом призвело до створення потужної профспілкової організації “Солидарність”, а ще пізніше — до руйнування всієї системи [7, с. 214]. Рух “Солидарність”, еволюціонуючи, змінював систему своїх вимог, починаючи з соціально-економічних закінчуючи вимогою повної зміни існуючого режиму. Задоволення частини таких вимог цієї вже явно політичної організації фактично означало руйнацію монолітності соціалістичного ладу. Формування нових опозиційних політичних сил наприкінці 70-х — початку 80-х рр. фактично стало початковим етапом демократичних перетворень в країні та призвело до остаточного відходу від комуністичної владної моделі.

В Україні носіями опозиційних настроїв до комуністичного режиму була творча інтелігенція, прогресивні ідеї якої недостатньо були відомі в суспільстві. Найактивнішим періодом її діяльності у післявоєнний період була епоха “хрущовської відлиги” кінця 1950-х — початку 1960-х років. У цей час з’явилася ціла когорта молодих, талановитих діячів культури і науки, які виступали проти русифікації, за надання більших прав для України в складі СРСР і глибокої демократизації суспільства. Проте радянська пропаганда та спецслужби робили все можливе, щоб приховати від громадськості будь-які виступи проти комуністичного режиму. Прояви національної ідеї моментально придушувались, заборонялись і карались. Варто згадати, як Левка Лук’яненко було засуджено на смертну кару, а пізніше замінено її на ув’язнення та табірну працю за створення в 1961 році Української робітничо-селянської спілки, що вимагала гарантованого Конституцією СРСР права виходу України зі складу Радянського Союзу.

Новий етап діяльності української опозиції припадає на 70-ті рр. В нових умовах опозиція вдалася до зміни тактики. Зрозумівши неможливість досягнення раніше поставлених завдань, вона сформувала нові, спрямовані головним чином на підвищення рівня захисту прав людини. Така можливість випала в результаті підписання СРСР Гельсінських угод 1970 р. Саме в цей час і створюється Українська Гельсінська група, яка не була багаточисленною та складалася в основному із “шістдесятників”. Українська Гельсінська група, будучи єдиною опозиційною організацією в Україні, була частиною загальносоюзного дисидент-

ського руху і через те її вимоги перепліталися в основному із загальносоюзними, лише частково торкаючись національного питання. Українська опозиція не мала можливості відкрито публікувати свої ідеї. Так, до початку 1980-х років опозиціонерам вдалося випустити невеликим тиражем лише 30 декларацій і звернень, 18 меморандумів і 10 бюлетнів [8, с. 237].

Із початком політики “перебудови” та “гласності” М. Горбачова українське суспільство, що не знало про опозиційний рух майже нічого, і жило за сформованим радянською пропагандистською системою рефлексом покори, не було готове до проведення масових виступів та боротьби за демократичні перетворення, залишалось лояльним до існуючого режиму.

Таким чином, діяльність опозиції комуністичному режимові в Україні була набагато слабшою та менш ефективною порівняно із польською. Українські опозиціонери не мали досвіду політичної боротьби, оскільки більшість часу проводили у тюрмах та на засланні. Якщо опозиційна профспілкова організація “Солідарність” поступово перетворилась на політичну, то в Україні опозиційні організації завжди залишалися виключно громадськими. Більше того, якщо під впливом діяльності «Солідарності» опозиційні настрої поступово охопили все польське суспільство, то в Україні опозиційність сповідувала лише частина гуманітарної інтелігенції, яка зрідка ставила під сумнів існування української держави в складі СРСР, виступала лише за лібералізацію існуючого режиму. В епоху перебудови національно-патріотичні сили, які тільки формувалися, не могли швидко зорієнтуватись та стати на шлях творення української незалежної держави, що пізніше суттєво ускладнило процес демократичного транзиту.

Особливий вплив на старт демократичного транзиту має характер та діяльність політичної еліти. Важливу роль при цьому відіграє існування національно-демократичної еліти, яка поступово приходить на зміну старій партійно-номенклатурній еліті. Це відбувається після встановлення чітких правил гри, що підкріплюється підписанням своєрідного “пакту”.

Варто констатувати той факт, що в Україні з початком демократичних перетворень національно-демократична еліта не спромоглася отримати важелі влади та розпочати необхідні соціально-політичні й економічні реформи. Справа полягає в тому, що носіями ідеї демократизації були переважно дисиденти, які пройшли в’язниці, вигнання та еміграцію. Головним стимулом їх політичної діяльності була національно-визвольна, національно-демократична ідеологія, незалежність України. Проте вони не мали чіткого, цілісного уявлення про шляхи політичної та економічної трансформації посткомуністичного суспільства на європейських засадах, розбудови інститутів сучасної європейської держави [9, с. 18].

Тому, зрештою, і вони самі, й суспільство в цілому були змушені вдатися до послуг старої партійно-радянської номенклатури, яка задекларувала свою прихильність до ідеї розбудови незалежної української держави і, як вважалося, могла використати у цій ситуації досвід державного управління, набутий за роки своєї діяльності в умовах радянської держави.

Таким чином в Україні демократичний перехід розпочався із “вростання” старих еліт у нові відносини, з невирішеності проблеми передання влади (хоч би тимчасової) в руки нової еліти, яка б зрушила справу реформування економіки та закріпила політичні здобутки. При цьому варто зауважити, що значна частина комуністичної еліти завжди відзначалася високим рівнем відданості старому режиму і зберегла його дотепер (часом маскуючи свої переконання з корисливих міркувань). Вона ніколи не була зацікавленою в радикальних змінах, і тому суспільна трансформація в Україні носить суперечливий, непослідовний характер [10, с. 88]. У політичному спектрі це знаходило відображення у порівняно великому впливові так званих “лівих сил”, які виступали проти ринкових і демократичних реформ, мріючи про відновлення своєї влади над суспільством. Справді «нова» політична еліта була досить малочисельною та недостатньо підтримувалася суспільством. Так, на парламентських виборах 1990 року лише близько 100 депутатів представляли опозиційні сили.

Одним із визначальних факторів, що впливав на формування української політичної еліти, була політика союзного центру. Зважаючи на стратегічну роль України в збереженні Союзу і комуністичної системи, “союзний” реформатор М. Горбачов намагався утримувати тут стару, брежнєвську генерацію комуністичної номенклатури якомога довше. До 1990 р. компартією України, а заодно і всім політичним життям республіки, правив В. Щербинський, що був, по-суті, українським Брежнєвим. Через те процеси демократизації тут запізнилися щонайменше на два роки.

У Польщі на початку 1990-х років на перші ролі в суспільно-політичному житті також вийшли колишні дисиденти, очолювані Л. Валенсою. Однак їм вдалося не лише очолити визвольний демократичний рух, але й згодом обійняти значну частину ключових посад у державному апараті. При цьому розбудова держави базувалася на чітких засадах заперечення комуністичної ідеології і практики соціалістичного державного будівництва, на основі глибокого реформування політичного, економічного й соціального життя за європейськими стандартами.

Варто відзначити той факт, що у правлячій польській політичній еліті була значна частина реформаторів, які, розуміючи необхідність проведення кардинальних змін в існуючому політичному режимові, розпочали лібералізацію відносин влади та

суспільства. Так, X Пленум ЦК Польської об'єднаної робітничої партії, який відбувся в грудні 1988–січні 1989 рр., прийняв рішення про запровадження в країні політичного та профспілкового плюралізму. В результаті цього було скасовано обмеження щодо утворення нових профспілок.

Наступна хвиля масових страйків у 1988 році, які виникли спонтанно як реакція на підвищення цін на продукти харчування і комунальні послуги, стала новим імпульсом антитоталітарної демократичної революції у Польщі [11, с. 97]. Пошуки консенсусу і громадянського миру змусили керівництво ПОРП та її союзників – Об'єднану селянську та Демократичну партії – сісти за “круглий стіл” з участю “Солідарності” (що, фактично, означало її легалізацію), Загальнопольського об'єднання профспілок та римокатолицької церкви. За результатами переговорів було досягнуто консенсусу щодо принципів майбутньої політичної і економічної системи, яка у процесі реформ мала прийти на зміну попередній [12, с. 13]. Основні політичні сили країни домовилися, що процес змін відбуватиметься під їхнім спільним контролем і матиме еволюційний, мирний характер, що всі основні рішення ухвалюватимуться з урахуванням позицій сторін, шляхом поступок і компромісів. Угода передбачала зміну Конституції з метою створення сильної президентської влади (як гаранта виконання угод) і проведення дострокових виборів до сейму, в якому правлячій коаліції заздалегідь передбачалося надати 65% місць [13, с. 282]. Однак після проведення виборів, що відбулися у червні 1989 р., ПОРП фактично втратила керівні позиції, здобувши разом зі своїми союзниками ОСП і ДП 206 місць у сеймі і сенаті, а “Солідарність” – 261 місце. Причому вона завоювала 99 зі 100 місць в Сенаті. Перемога на виборах до парламенту дала змогу опозиційним до комуністичного режиму силам сформувати новий уряд на чолі із Т. Мазовецьким – редактором часопису “Солідарність” та, не дивлячись на те, що президентом було обрано генерала В. Ярузельського, фактично повністю контролювати законодавчу і виконавчу владу.

Таким чином, після проведення “круглого столу”, який справедливо можна вважати етапом укладання пакту між опозицією і правлячим режимом, було встановлено чіткі правила гри у політичній боротьбі. Саме це й допомогло легітимізувати демократичні вимоги опозиції, що стало ключовим у трансформаційних перетвореннях польського авторитаризму. В результаті цього у 1989 році відбулася принципова зміна політичної ситуації в Польщі, коли ПОРП була усунена від керівних позицій в державі, що перейшли до “Солідарності”, яка взяла курс на будівництво парламентської демократії і розбудову ринкової економіки.

Маючи широку підтримку в польському суспільстві, уряд Т. Мазовецького розпочав здійснення програми переходу від

планово-бюрократичної економіки до вільного ринку. Вона містила всі основні елементи “вашингтонського консенсусу”: ортодоксальну стабілізацію та лібералізацію зовнішніх і внутрішніх економічних відносин, план побудови інституцій, потрібних для сприяння та підтримки приватного сектора, і в перспективі приватизацію великих державних підприємств [14, с. 186].

Реалізація програми розпочалася в січні 1990 року. Відповідно до неї було скасовано контроль над цінами і водночас заморожено заробітну плату, що призвело до підвищення цін та падіння життєвого рівня населення. Загальний стан соціально-економічного розвитку країни залишався складним. Рівень національного доходу на душу населення відповідав показникам 70-х років. Для модернізації виробництва необхідні були інвалютні надходження. У квітні 1991 року МВФ надав Варшаві позику для стабілізації польської економіки у розмірі 2,5 млрд. дол.

Завдяки рішучим діям уряду, тривалому високому рівню підтримки реформ польським населенням (відсоток людей, що підтримували радикальні економічні реформи із 1990 по 1997 рр. не падав нижче 50% [15, с. 285]), поступово відбулася певна стабілізація ринку, зник дефіцит, зменшилася інфляція.

Подолавши надзвичайно складний початковий етап реформ, Польща розпочала поступово виходити із тривалої економічної кризи. З квітня 1992 року почалося зростання промислового виробництва, посилилася вага приватного сектора, частка якого в обсягах ВВП в середині 90-х років становила 55%, а кількість досягла майже 2 млн. [16, с. 205]. Розвитку ринкових відносин сприяла і реалізація з 1996 року урядової програми загальної приватизації. Ця програма мала на меті не тільки завершити процес приватизації, але й забезпечити рівноправний і вільний доступ кожного дорослого поляка до приватизаційних бон.

Прийняття Польщею політичних критеріїв ЄС дістало позитивну оцінку комісії Ж. Сантера. Було зазначено, що політичні інститути Польщі функціонують чітко і стабільно. Парламентські вибори в 1991 і 1993 рр., а також президентські вибори у 1995 році були вільними і чесними. У 1993 і 1995 рр., у результаті виборів, відбувся плавний перехід влади до опозиції. Водночас комісія відмічала необхідність посилити зусилля, спрямовані на покращання функціонування судової влади в країні і більш ефективну боротьбу з корупцією.

Характеризуючи процес економічних трансформацій в Польщі, комісія Сантера також відмітила, що країна має можливість задовольнити відповідні вимоги ЄС. У 1992 році розпочалося тривале економічне зростання. У 1999 р., воно, наприклад становило 6%. Дефіцит бюджету зменшився до рівня нижче 3% ВВП, але зросло навантаження, пов'язане з обслуговуванням зовніш-

нього боргу. Антиінфляційна політика уряду сприяла стійкому зниженню інфляції протягом усього періоду ринкових перетворень. ВВП у розрахунку на душу населення складав близько 31% середнього показника для ЄС. 70% польського експорту направлялося в ЄС, а звітти надходило 65% імпорту [18, с. 77].

Україна ж на початку 90-х років не змогла створити національної стратегії економічного розвитку, що сприяло розвитку економічної кризи. Уже в 1994 році падіння ВВП становило 23%, промислового виробництва – 27,8%, випуску непродовольчих товарів – 40,4%. Повне розбалансування грошової та фінансової системи сприяло рекордній за світовими стандартами гіперінфляції [19, с. 139]. На розвиток економічних процесів негативно позначилося не виправдана реанімація адміністративних важелів управління.

Початком економічних перетворень мала стати система стабілізації грошової одиниці. Саме з проведення грошової реформи розпочала економічні реформи Польща. Україна ж вийшла із рублевої зони лише через два роки після здобуття незалежності, а грошову реформу провела у 1996 році. Якщо для України фактично платою за вихід з рублевої зони став зовнішній борг Росії у 2,5 млрд. дол., то Польща, навпаки, отримала західні кредити на відповідні цілі. Роль стабілізатора польського золота відводилася спеціальному фондові в розмірі 1 млрд. дол., який погодилися надати Польщі країни Заходу [19, с. 24]. В даному контексті варто зауважити, що Україна, виходячи зі складу СРСР, не отримала жодних коштів з його золотовалютних резервів. Це означає, що на момент здобуття незалежності стабілізаційний фонд України був на нульовій позиції.

Підсумовуючи, можна сказати, що стартова ситуація у Польщі була значно сприятливішою для здійснення демократичного транзиту, ніж в Україні. Це зумовлено цілим рядом обставин. По-перше, Польща, вступаючи на шлях демократичних перетворень, мала власну незалежну державу та консолідовану політичну націю. Україна ж була змушена вирішувати проблеми становлення національної держави і демократизації одночасно. Більше того, процес демократичного транзиту українського суспільства характеризується також відсутністю національної єдності та єдиної політичної нації як необхідної передумови будь-яких демократичних трансформацій. По-друге, комуністичний режим, привнесений до Польщі ззовні, не сприймався більшістю населення як легітимний. При цьому варто відзначити, що він був явно ліберальнішим, ніж в Україні, де комуністичний режим мав внутрішнє походження та відзначався особливою жорстокістю. По-третє, у Польщі сформувалася достатньо потужна політична опозиція у вигляді профспілково-політичної організації “Солідарність”, яка підтримувалася значною частиною населення.

Представникам цієї політичної сили вдалося здобути важелі влади, що дало можливість розпочати ефективні політичні та економічні реформи. В той же час на теренах України сильна політична опозиція так і не була створена аж до кінця 80-х років. Якщо у Польщі до влади після 1989 року прийшло багато нових політиків, які раніше були в опозиції, то в Україні після 1991 року біля державного керма фактично залишилась комуністична партноменклатура. По-четверте, успішність політичної трансформації відчутно залежала від проведення рішучих економічних реформ. Польща, створивши загальнонаціональні програми економічного реформування, змогла досить швидко відновити промислове виробництво, збільшити чисельність приватного сектора тощо, що в комплексі стало міцним фундаментом розвитку демократії та громадянського суспільства. Українська ж влада із самого початку не спромоглася провести ефективні економічні реформи, не створила національних програм економічних змін, запізнилась із проведенням грошової реформи, досить пізно розпочала програму приватизації, що в підсумку стало ще однією перепороною демократичного транзиту.

Список використаних джерел:

1. Зеленько Г. “Навздогінна модернізація”: досвід Польщі та України / Г. Зеленько — К. : Критика, 2003. — 216 с.
2. Растоу Д. Переходы к демократии: попытка динамической модели / Д. Растоу // Полис. — 1996. — №5. — С. 5-16.
3. Мачкув Е. Преобразование коммунистического тоталитаризма и посткоммунистическая системная трансформация: проблемы концепции, периодизация / Е. Мачкув // Полис. — 2000. — №4. — С. 38-59.
4. Кынев А. В. Институт президентства в странах Центральной и Восточной Европы как индикатор процесса политической трансформации / А. В. Кынев // Политические исследования. — 2002. — №2. — С. 126-137.
5. Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку / за заг. ред. Ф. М. Рудича. — К. : Парламентське вид-во, 2006. — 412 с.
6. Луцшай В. Польща та Угорщина в умовах гострої суспільно-політичної кризи в червні-листопаді 1956 р. / В. Луцшай // Україна і Польща в ХХ ст.: проблеми і перспективи взаємовідносин : збірник наукових праць / за ред. П. М. Чернеги. — Київ-Краків : НПУ ім. М. Драгоманова, 2002. — С. 199-202.
7. Телегуз А. Політична криза в Польщі на початку 80-х років та виникнення “Солидарності” / А. Телегуз // Україна і Польща в ХХ ст.: проблеми і перспективи взаємовідносин : збірник наукових праць / за ред. П. М. Чернеги. — Київ-Краків : НПУ ім. М. Драгоманова, 2002. — С.214-217.
8. Алексеева Л.М. История инакомыслия в СССР: новейший период / Л. М. Алексеева. — М. : РИЦ «Зацепя», 2001. — 382 с.

9. Стативка А. Деякі фактори формування політичної еліти в країнах Центральної та Східної Європи / А. Стативка // Політичний менеджмент. – 2007. – Спецвипуск. – С. 16-23.
10. Колодій А. До питання про політичний режим в Україні (спроба транзитивного підходу) / А. Колодій // Сучасність. – 1998. – №7-8. – С. 22-34.
11. Яровой В. І. Новітня історія країн Східної Європи / В. І. Яровой. – К., 1997. – 424 с.
12. Самоврядування та територіальна організація влади в Польщі / Я. Гонціяж, Н. Гнидюк, В. Гуменюк. – К. : Міленіум; Вид-во УАДУ 2001. – 184 с.
13. Газін В. П. Новітня історія країн Європи та Америки (1945-2002 роки) / В. П. Газін, С. А. Копилов – К. : Либідь, 2004. – 624 с.
14. Бальцерович Л. Соціалізм, капіталізм, трансформація : очерки на рубежі епох / Л. Бальцерович ; пер. с польск. – М. : Наука, изд-во УРАО, 1999. – 352 с.
15. Наргаард О. Економічні інституції та демократична реформа. Порівняльний аналіз посткомуністичних країн / О. Наргаард ; пер. з англ. М. Козуба та А. Галушки. – К. : Ніка-Центр, 2007. – 424 с.
16. Скидельски Р. Дорога от рабства. Об экономических и политических последствиях краха коммунизма / Р. Скидельски ; пер с англ. – М. : Ad Marginem, 1998. – 238 с.
17. Парфенова Л. Интеграция Польши с Европейским Союзом: состояние и прогнозы / Л. Парфенова // Мировая экономика и международные отношения. – 1999. – №4. – С. 75-80.
18. Гальчинський А. Помаранчева революція і нова влада / А. Гальчинський. – К. : Либідь, 2005. – 368 с.
19. Герман С. Обличчя сучасної Польщі. Так це сталося / С. Герман. – Львів : Аз-Арт, 2001. – 128 с.

The article analyzes the peculiarities of Democratic Transition in Poland and Ukraine, making comparison of the conditions for the success of the process of building democracy and market economy.

Key words: Democratic Transition, the Communist regime, opposition.

Отримано 27.01.2010